

ARKEOLOJİ

Gizli kazılar, antika ticareti ve kaçakçılığı

Yazan: Dr. Nezih FIRATLI

Halkın alâkasını çeken ve birçok rivayetlere yol açan konulardan biri antika kaçakçılığı ve gizli kazılardan elde edilen büyük servetlerdir. Biraz okumuş olan bir kimse Türkiye'den Trova hazinesinin kaçırılışını, Bergama'nın meşhur sunağının kabartmalarının Alman İmparatoruna Osmanlı Sultanı tarafından hediye edilmesini bilir. Aynı şekilde geçen asırda Atina Akropolündeki Partenon mabedi kabartmalarının British Museum, Milo Venüsü'nün Louvr Müzesine götürülmüş olduğundan haberdardır. Bu eski meşhur hâdiselerden sonra, her memleketinde eski eserleri kendi hudutları içinde muhafaza etmek hususunda bir cereyan doğmuştur. Şimdiki halde eski medeniyetlere sahne olan ve dolayısıyla çok eski eser bulunan memleketlerden, eski eser ihracı ya tamamen yasak edilmiş veya bir takım kayıtlara bağlanmıştır. Kıbrısta antika alış verişini ancak büyük şehirlerde ve müzenin kontrolünde yapılır. Yabancıların doğrudan doğruya halktan antika alması yasaktır. Eserin müzeye gösterilmesi ve satışına müsaade edilen eserden müze idaresinin muayyen bir hisse alması esası caridir. Türkiye ve Yunanistan'dan ise eski eser ihracı tamamen yasaktır. Gümrüklerde eski esere rastlandığında müsadere edilir ve ihracına mani olunur. Buna rağmen milletlerarası antika piyasası, Türkiye ve Yunanistan'dan ve diğer Akdeniz memleketlerinden götürülmüş eserlerle doludur. Avrupa ve Amerika müzelerinin kataloglarında, yeni eser teşhir edilen salonlarında, koleksiyoncuların veya sanat esyayı satan müesseselerin mecmualarında en son yıllarda bu memleketlerden alınmış oldukları belirtilen eserlere rastlanır. Bu eserler, geçen asırda giden eserler gibi abidevi eserler olmayıp, taşınması nispeten kolay eserlerdir. Yani bu eserler mevcut nizamla rağmen kaçırılmaktadır. Hiçbir memleketinde kaçakçılık tamamen önlenemediği bilinen bir gerçek olduğu cihetle, burada muhtelif kaçakçılık yolları ve bunun önlenmesi üzerinde durmaksızın, eserlerimizin istikbal bakımından önemli olan bazı noktaları belirtme çalışacağız.

Türkiye'den eserler kaçırılmakta ve bu evvelki yıllara nispetle çok daha süratli ve tahripkâr şekilde vaki olmaktadır. Bundan ne müzelerimiz, ne hazinemiz hiçbir suretle faydalanamamaktadır. Buna karşılık gizli kazı yapanlar ve eserleri kaçırarak büyük menfaat sağlamaktadırlar. Eski eserlerimize karşı devam edip giden bu halden esas itibarıyla eserleri korumakla mükellef olan teşkilâtımızın sorumlu olduğunu söylemek zorundayız. Zira Türkiye'de antika satışı ruhsatnameye tabidir, ruhsatnameli antikaçılar eserleri alır, satırlar, sattıkları bir eserin yurt dışına çıkarılması onları ilgilendirmez. Sağca alıp sattıkları eserleri müzenin talebi halinde göstermeğe ve tercihan müzeye satmakla mükelleftirler. Şu halde bu esnaf, doğrudan doğruya antika kaçakçılığından mesul tutulamaz. Onlardan alınan eserin harice çıkarılması, Gümrük İdaresini ve kaçakçıyı ilgilendirir.

Aynı şekilde, milletlerarası piyasaya intikal etmiş bir eski eseri Avrupa veya Amerika'da satın alan müze de bu hareketi dolayısıyla suçlanamaz. Her müzecinin esas vazifesi koleksiyonlarını zenginleştirmektir. Hediye olarak verilen

eseri kabul edeceği gibi, parası nispetinde satın almak da en tabii hakkıdır. Burada dikkat edilecek husus müzelerden çalınmış eserlerin diğer müzelerce satın alınması hususudur ki, genel olarak müzelerden çalındığından şüphe edilen eserleri müzeler ve büyük koleksiyoncular kabul etmezler.

Görülüyor ki bu durumda üzerinde durulacak kimseler Türkiye'deki antikacı ve yurt dışındaki antika alıcısı müze veya koleksiyoncu değildir. Esas mesele gizli kazı yaptırarak eserlerin tahribine sebep olanları ve eserleri yurt dışına kaçırarak bertaraf etmek ve tesadüfen bulunan eserlerin satışından da müzelerimize fayda temin eden bir sistem tesis etmektir. Bu sistem tesis edilmedikçe eserlerin tahribi ve kaçırılması hâdiselerinin mesulü onları korumakla mükellef olan Müzeler İdaresi olacaktır. Bu hususta acele etmeğe lüzum vardır, çünkü yurt dışına çıkan eserler tarihin herhangi bir devresinde muayyen miktarda yapılmışlardır. Bir müddet sonra tükenmeleri mukadderdir.

Son zamanlarda müzelerimizde rastlanan hırsızlıklarda eserlerin azalmasının ve dış piyasalardaki istegin artmasının tesiri de düşünülebilir. Haricte kolay bulunmayan ve çok para eden bir eseri, müzeden bir punduna getirip çalivermek bir kaçakçı için kestirme yoldur. Mamafih müzelerden eser çalınması yalnız Türkiye'ye mahsus bir hâdise değildir, yabancı ülkelerde daha fazla görülmektedir. Oradaki sebepler arasında, meşhur bir eseri çalmak veya tahrip etmekle meşhur olmak ve böylece marazi şöhret hırsının tatmini ve eserleri sigorta eden şirketleri tehdit ile para temini gibi henüz bizde rastlanmayan sebepler de vardır.

Türkiye ve diğer memleketlerde antika fiyatlarının artmasında ve dolayısıyla antik kalıntıların tahribinde bir diğer âmil de Amerika'daki vergi sistemidir. Halen Amerika'da kültür faaliyetlerine ve müzelere yapılan bağışlar vergiden muaftır. Kazanç sahipleri nasıl olsa devlete vergi olarak verecekleri para ile müzelere yardım etmeyi ve fiatına önem vermeden eser satın almayı tercih etmektedirler. Bu hal Amerika müzelerini zenginleştirmekte ise de, eser fiyatlarını astronomik rakamlara yükseltmektedir. Bunun neticesi Türkiye dâhil menşee memleketlerinde eser fiyatları artmakta ve eser tahribi de teşvik edilmektedir. Netice olarak eski eser satışını ciddi ve realist bir nizama bağlamağa ihtiyaç vardır. Bunun için 1) Yabancıların halktan eser almasını önlemek. 2) Antika alış verişini kontrolü mümkün birkaç merkezde toplamak, 3) Antika satışlarında müzelerimizin kontrolünü sağlayan ve hisse almasını temin eden bir sistem kurmak ve müzelerin gördüğü eserin ihracına müsaade etmek gerekir. Böylece hiçbir netice vermiyen bugünkü sert yasak nizamı yerine realist ve müzelerine fayda temin eden bir nizama intikal edilmiş olacaktır. Bu yeni nizam ise, son yıllarda Türkiye'den kaçırıldıklarından kimsenin şüphesi kalmıyan «Dorak» hazinesi veya «Horoztepe» eserleri ve sair buluntuların Türkiye'ye dönmelerini temin etmeyecekse de, bunlara benzer yeni eserlerin tahribini ve kaçırılmasını önliyecektir sanırız.